

Відгук

офіційного опонента про дисертацію Галини Вячеславівни ШКУРКО «**Назви, пов'язані з традиційними видами транспорту та комунікаціями, в українських говорах Закарпаття**», подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова (Ужгород; Львів, 2021, 286 с., основний текст – 202 с., додатки – 145 с.)

Проблема моделювання діалектної лексико-семантичної системи дедалі активніше входить до низки найактуальніших у лінгвістиці – і щодо розв'язання теоретичних завдань, і щодо добору й вивчення емпіричного матеріалу.

Дослідження семантики, мотивації, походження й ареалогії діалектних слів підтвердило безперечні переваги системного опису над атомарним. Системний аналіз діалектної лексики передбачає передусім вияв якнайповнішого корпусу мовних одиниць і їх структурну організацію в межах мікропарадигм – тематичних груп лексики.

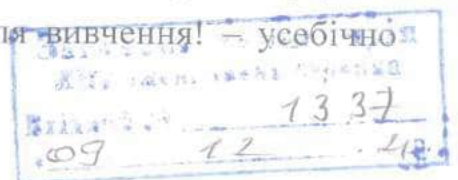
Вибір об'єкта дослідження – тематична група назв транспорту та комунікацій у говорах Закарпаття – заслуговує безперечного схвалення, адже, відтворюючи один із фрагментів традиційної матеріальної культури українців, передусім дає змогу представити діалектну лексику як систему.

Позитивно, що дисертація продовжує й розширює наукові традиції та здобутки діалектологів ДВНЗ «Ужгородський національний університет», описуючи один із фрагментів діалектної картини світу закарпатців. На підставі аналізу говорів Закарпатської області авторці вдалося актуалізувати низку проблем не тільки діалектології, семасіології, словотвору, а й етимології, історії мови, етнолінгвістики.

Уперше в українському мовознавстві здійснено комплексний аналіз назв традиційних видів транспорту та комунікацій в українських говорах Закарпаття, вичерпно описано історіографію досліджень назв цієї тематичної групи й окреслено теоретичні засади вивчення діалектної лексики, удосконалено й поглиблено методологію аналізу тематичних груп на матеріалі говорів та картографування емпіричного матеріалу.

Тому дисертація Галини Шкурко має незаперечну наукову новизну і є актуальною з огляду на те, що ця тематична група дотепер мало вивчена, зокрема на матеріалі говорів Закарпаття та в контексті ширших ареалів.

На прикладі тематичної групи назв традиційних видів транспорту та комунікацій – вузькоспеціальної, а тому складної для вивчення! – усебічно

проаналізовано діалектний часопростір: з одного боку, здійснено ареальну репрезентацію матеріалу, виявлено паралелі в інших говорах та мовах (слов'янських і неслов'янських), а з іншого – проведено «глибинний» аналіз, що передбачав етимологічні реконструкції та фіксації назв в історичних джерелах.

Достовірність опрацьованого матеріалу не викликає жодних застережень, адже джерельною базою слугували експедиційні записи авторки у 80 населених пунктах Закарпатської області – діалектні тексти та відповіді на запитання спеціально створеної програми-питальника, що охоплює 500 запитань. Для порівняння залучено матеріали діалектних словників та регіональних лінгвістичних атласів, а для вияву динаміки використано історичні джерела, передусім словники, етнографічні праці. Відтак сформовано картотеку, яка нараховує близько 2 000 лексичних одиниць.

Безперечною є теоретична та практична цінність роботи. Об'єкт і предмет дослідження окреслено чітко й коректно.

Із метою різноаспектно дослідити лексичний склад говірок Галина Вячеславівна застосувала комплексний підхід щодо методології вивчення діалектних явищ, адже поєднання застосованих у роботі методів є найбільш ефективним для аналізу тематичних груп.

Відповідно до задекларованих завдань – укласти тематичну групу лексики транспорту та комунікацій, виявити її структурну організацію, з'ясувати тенденції розвитку назв та простежити динамічні процеси, окреслити основу та джерела їх поповнення, здійснити лексико-семантичний, етимологічний, словотвірний та ареальний аналіз назв (с. 28) – логічно скомпоновано структуру роботи.

Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списків використаних джерел та п'яти додатків.

У вступі обґрунтовано тему й актуальність дослідження, традиційно визначено об'єкт і предмет, мету та завдання роботи, методи і джерельну базу, розкрито наукову новизну, практичне й теоретичне значення роботи, сформульовано основні положення, що подано до захисту, наведено відомості про апробацію основних положень дисертації та її структуру.

У першому – теоретичному – розділі *«Назви, пов'язані з традиційними видами транспорту та комунікаціями, в українських говорах Закарпаття як об'єкт наукового вивчення»* сформульовано теоретичні та практичні аспекти

поставленої проблеми (с. 34–46), що засвідчує серйозну фахову підготовку дослідниці.

На підставі аналізу базових теоретичних праць із проблем системності лексики, виокремлення лексичних мікросистем та вияву системних відношень між одиницями (зокрема, П. Гриценка, І. Сабадоша, Г. Клепікової, М. Толстого, А. Уфимцевої, Ф. Філіна, О. Потебні та ін.), Галина Шкурко аргументує вибір предмета дослідження й особливості структурної організації аналізованої тематичної групи (с. 36–37). Дисертантка цілком слушно наголошує, що тематичну групу назв транспорту та комунікацій не варто аналізувати у складі сільськогосподарської лексики, де вона «губиться», а необхідно розглядати ізольовано, оскільки через фрагментарність репрезентації поза увагою залишаються важливі аспекти.

Авторка пропонує вичерпний екскурс в історіографію дослідження назв традиційних видів транспорту та комунікацій, апелюючи до праць українських, білоруських, польських, словацьких, сербських лінгвістів. Важливу інформацію про аналізовану тематичну групу містять студії етнологів та істориків, які суттєво доповнюють лінгвістичні матеріали, пояснюють і спрощують розуміння цих складних артефактів традиційної культури (с. 37–42).

Важливим елементом дослідження є картографування, адже лінгвістична географія дає змогу не тільки виявити територіальне поширення лексем, а й чітко окреслити картину міждіалектних, міжмовних контактів.

Галина Вячеславівна сформувала й обґрунтувала використаний термінний апарат, зокрема вживання термінів *семема*, *диференційна семема* та *гіперсемема* (с. 37), що, однак, репрезентують метод компонентного аналізу, який не застосовано в роботі. Тому, на мою думку, більш коректними в контексті дослідження є терміни *значення (семантика)*, *диференційна / інтегральна семантична ознака*.

Основними в роботі є наступні чотири розділи, у яких подано структурно-семантичні особливості компонентів тематичної групи, лексико-семантичних груп «*Назви воза та його частин*» (розділ 2), «*Назви саней та їх складників*» (розділ 3), «*Назви збруї та інших елементів запрягу тварин*» (розділ 4) та «*Назви, пов'язані з комунікаціями*» (розділ 5), що містять семантичні підгрупи, у межах яких і проаналізовано назви.

Кожен розділ завершують короткі висновки, узагальнюючи основні результати аналізу.

Складність і важливість рецензованої роботи полягає також у різновекторності дослідження, що охоплює лексико-семантичний, етимологічний, словотвірний та ареальний аналізи.

Усі приклади подано фонетичною транскрипцією, що дає змогу якнайточніше відтворити живе мовлення інформантів та зафіксувати особливості говірки, а тому наведений емпіричний матеріал слугує надійним джерелом для діалектологічних досліджень різних мовних рівнів.

Корпус назв формують прості слова (*в'із, н'ід|вода, друк (друг), драб, б|ричка* (*б|р'ічка*), *ко^уч'іа, те^ліга* тощо), атрибутивні назви (*де^{ре}у^ла^ний в'ус, н'іл'ний* (*н'іл'ний, тил'ний, тил'ний*) *в'із (вуз(с), в'уз(с), кл'у^пак не^иред'н'ій / |зад'н'ій та ін.), багатокomпонентні найменування, складені назви (*в'із із бок'шеу і ш'пиц'ими, |ротонза з ру^чиц'ами, с'вин'с'ка мас'т' з кыл, ко^рчол'і з |волочн'ами* тощо) та – спорадично – вирази (*ко^сиц'а, би ко^н'а не^вре^кли*).*

Матеріал докладно паспортизовано: зазначено обстежені населені пункти та вказано говіркову групу, відтак подано ареальну характеристику назви – її функціонування в інших говорах української мови. Залучено свідчення історичних джерел, передусім лексикографічних праць, із зазначенням часу фіксації.

Позитивно, що авторка акцентує на варіантності зафіксованих назв: у роботі подано всі засвідчені фонетичні, акцентні та морфологічні варіанти.

Скрупульозно проаналізовано слова щодо походження. Це дало підстави для висновку про те, що найбільшу групу формують праслов'янські назви (с. 223); водночас засвідчено й чимало запозичень передусім з угорської, німецької, словацької та інших мов.

Основним способом творення слів на власне українському мовному ґрунті є словотворення, особливості якого вичерпно подано в дисертації: виокремлено способи творення слів та словотворчі форманти.

Чималу групу формують вторинні номінації, утворені внаслідок семантичних процесів (розширення та звуження семантики, спеціалізація, зсув, метафоризація та метонімізація).

Важливим у роботі є відтворення культурного складника, активованого у фразеологічних одиницях, серед яких чимало порівняльних конструкцій на кшталт *йак с|тара ко|бица, шо др'імле у |воз'і* 'про людину, яка хоче спати', *|довгий, йак |дышло* 'високий', *йак |тинге^л'* 'чорний', *йак |зайда за |возом* 'непотрібний' (с. 47, 99, 211) тощо, пор. також діалектні фрази *зби|вати |бити*

‘байдикувати’ (с. 163), *ро|бити сп|р|ажку* ‘об’єднуватися для спільної мети’ (с. 168) та ін. Це свідчить про давність та усталеність аналізованих слів.

Цікавими й важливими є висновки щодо збереження назв (наприклад, назв воза та його частин) чи їх архаїзації (назви саней, ярма, які зникають як реалія), що віддзеркалюють часопростір матеріальної культури, збереження її традиційних артефактів. Важливий у цьому контексті соціолінгвістичний аспект рецензованої роботи: фіксація діалектного мовлення респондентів різних вікових груп дає змогу дійти висновків про збереження тих чи інших назв (як і реалій).

Імпонує, що Галина Вячеславівна не оминає суперечливих моментів, а пропонує власне бачення, нашттовхуючи на роздуми: як, наприклад, щодо походження назв (с. 57, 58, 60, 62, 77, 79, 137, 140, 164, 191 та ін.),

На підставі детального, вдумливого аналізу дисертантка дійшла виважених, об’єктивних і переконливих висновків (с. 222–227), які логічного завершують виклад основного змісту роботи.

Детальний огляд фахової літератури засвідчує наукову ерудицію дослідниці та її здатність самостійно вести науковий пошук.

Самодостатню наукову цінність мають додатки, які не тільки систематизують значний за обсягом матеріал (додаток В «Індекс назв» (с. 311–343)), репрезентують ареальну картину поширення назв (додаток Б «Лінгвістичні карти»); укладено 30 лексичних атомарних та 5 зведених карт, подано коментарі до карт, більшість із яких унаочнюють докладні рисунки; с. 258–310) та наводять контексти діалектного слововживання (додаток Г «Тексти»; с. 332–331), а й засвідчують ретельність та складність рецензованої роботи. Важливу інформацію містять додатки А та Д «Список респондентів» (131 респондент; с. 252–257), «Список публікацій здобувача за темою дисертації», «Відомості про апробацію результатів дисертації» (с. 344–347).

Багатий фактичний матеріал, його різноаспектність, цікава методика аналізу виявляють не тільки теоретичну і практичну цінність праці й актуальність поставленої проблеми, а й високу лінгвістичну підготовку її авторки.

Дисертація Г. В. Шкурко, безперечно, заслуговує на схвалення та високу оцінку. Однак щодо деяких аспектів роботи виникають запитання, міркування та пропозиції, що в жодному разі не знижують оцінки й загального позитивного враження, а стосуються здебільшого дискусійних моментів.

Одним із найвагоміших у дослідженні є лінгвогеографічний аспект – укладання лінгвістичних карт та коментарів до них. Саме тому рецензована робота є важливою у контексті актуальності проблеми членування говорів української мови, зокрема виокремлення меж говорів, які потребують уточнення.

Як засвідчують діалектологічні студії, на півночі Закарпаття – у Воловецькому та Міжгірському районах – проходить закарпатсько-бойківська межа, а в західних районах області – Перечинському та Великоберезнянському районах – досить компактно функціують лемківські говірки (детально див.: Ястремська Т. Діалектний простір Галичини: говірки української мови. *Українська мова в Галичині: історичний вимір*. Львів, 2011. С. 70, 77). Чи опрацьовані матеріали не дали підстав для виокремлення бойківських і лемківських говірок на території Закарпаття?

Із-поміж дискусійних проблем ареальної діалектології – окреслення гуцульсько-закарпатської смуги (зони) перехідності, яка проходить у Рахівському районі Закарпатської області. Чи опрацьований і, зокрема, картографований матеріал дав змогу окреслити перехідні гуцульсько-закарпатські говірки і скоригувати межі поширення цих говорів?

У загальних висновках зазначено, що «назви утворюють мікроареали, відбувається диференціація мовного ландшафту» (с. 226). Цікаво дізнатися, які мікроареали вдалося виокремити?

Зміст автореферату й основні положення дисертації ідентичні. Опубліковані 13 статей (7 із яких – у фахових виданнях України, 2 – у закордонних) відображають різні аспекти дослідження.

Достовірність отриманих результатів підтверджено апробацією на міжнародних та всеукраїнських конференціях, наукових семінарах і читаннях (20 конференцій).

Аналіз дисертації засвідчив: до захисту подано самостійне, завершене, актуальне й перспективне дослідження, яке може слугувати зразком для аналізу інших тематичних груп та для написання робіт на матеріалі інших говорів української мови. Практичне значення не викликає сумніву: матеріали доповнять фонди записів діалектного мовлення, фоно- й текстотеку говорів південно-західного наріччя, знайдуть своє місце у Словнику українських говорів, а також будуть використані для розробки низки спецкурсів та спецсемінарів.

Актуальність теми, оригінальна методика аналізу й новизна отриманих наукових результатів, їх обґрунтованість і достовірність, дають усі підстави

вважати, що дисертація «Назви, пов'язані з традиційними видами транспорту та комунікаціями, в українських говорах Закарпаття» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою Кабінетів Міністрів України № 567 від 24.07. 2013 р., зі змінами, унесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08. 2015 р. та № 1159 від 30.12. 2015 р., а її авторка – Галина Вячеславівна Шкурко – заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи
Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України

Т. О. Ястремська

Інститут української мови
ім. І. Крип'якевича
НАН України

Підпис Т. О. Ястремської
ЗАСВІДЧУЮ

Вчений секретар [Signature]
" 30 " листопада 2021 р.